

Actes de les
**III Jornades d'Estudis
Locals de Felanitx**

13 i 14 de desembre de 2013
Saló d'Actes de la Casa de Cultura de Felanitx

Coordinació i edició
Miquel Àngel Vicens i Siquier

Consulta *on line*
www.amicsclosos.cat/3jornades

EDICIONS AMICS DELS CLOSOS

Dipòsit Legal PM-588-2015
Impremta Institut, juny 2015

In memoriam

Miquel Barceló i Perelló

Pere Xamena i Fiol

PRESENTACIÓ

La celebració i publicació de les III Jornades d'Estudis Locals de Felanitx han estat marcades per la desaparició de dos *Homenots*, veritables prohoms del coneixement i de la Cultura de Felanitx. El novembre de 2013 ens deixà Miquel Barceló *Pereió*, mestre de mestres, figura principal en l'estudi de les societats andalusines. El maig de 2015 ho féu Mn. Pere Xamena, coneixedor com pocs de la Història de Felanitx i de Mallorca. Valgui aquest llibre com el nostre primer homenatge a aquestes dues figures. Seguirem el camí que ens deixaren, cuidarem el seu llegat!

Les Jornades d'Estudis Locals promouen el coneixement i difusió del nostre àmbit més proper de qualsevol disciplina científica o humanística, representen una oportunitat per aprofundir en aquest coneixement de determinades temàtiques d'àmbit local, per donar sortida a estudis i treballs de joves investigadors o de persones que, sense més pretensions, gaudeixen d'un temps per a la recerca. Sense aquest espai, tot això quedaria arraconat dins l'àmbit privat dels autors, sense possibilitat de que fossin consultats, utilitzats, ampliat, millorats o, per què no, criticats. La ciència avança gràcies a una lectura crítica i constructiva de les aportacions que s'han realitzat amb anterioritat.

El desembre del 2013 es complien els 5 anys de la presentació en societat de l'Associació d'Amics dels Closos de Can Gaià, de la nostra primera assemblea general. Allà dibuixàrem un full de ruta, una declaració d'intencions respecte a la protecció, difusió i posada en valor del Patrimoni de Felanitx. Els Amics dels Closos no aspiren més allà d'esdevenir una eina per ajudar a assolir aquests objectius fundacionals. Un complement, una mà per cobrir més terreny, per arribar més enfora, més aviat. Una veu crítica o de suport. Un company de viatge per a les institucions públiques o privades.

Com a celebració d'aquests 5 anys impulsarem, amb la col·laboració de l'Ajuntament de Felanitx i l'ajut de *BTP-Vacances* i *Grup 3000*, la reedició d'unes Jornades d'Estudis Locals, ja que aquestes s'integren a la perfecció en la raó de ser de l'associació. Recordem que l'any 2000, dins dels actes commemoratius dels 700 anys de la fundació de la Vila de Felanitx es varen realitzar les primeres Jornades d'Estudis Locals de Felanitx, dos anys més tard es realitzarien les segones.

Ara apareixen publicades les terceres. Som conscients de la tardança en la seva publicació i en volem demanar disculpes, els desitjos de què les actes es publicassin en paper, i no tant sols en digital, ens va fer esperar a què les disponibilitats pressupostàries fossin favorables. Aquest mes de febrer els Amics dels Closos prenguérem la decisió de no esperar més i fer una publicació *on line*. Quan ho teníem pràcticament tot apunt, sorgí l'oportunitat de publicar-les en paper a la qual ens hi aferràrem. La feina la teníem feta tant sols s'havia d'ajustar a les noves necessitats . De tot el que ha passat se n'aprèn i l'experiència ha estat enriquidora.

Des del principi, la intenció dels Amics dels Closos va ser que les Jornades d'Estudis Locals presentassin una certa regularitat. L'organització de les terceres, portava implícit el compromís d'organitzar unes noves edicions. Per tot això, anunciam la celebració de les quartes Jornades l'any 2016, amb el compromís ferm de què ens esforçarem pel que el temps entre la celebració i publicació de les actes sigui l'adient. Des d'aquestes línies volem convidar a participar-hi!

Felanitx, juny de 2015

Miquel Àngel Vicens i Siquier

President de l'Associació dels Amics dels Closos de Can Gaià

SUMARI

Presentació	2
Prehistòria i Patrimoni Històric	
<i>El poblat des Rossells i el seu context cultural i territorial</i>	9
Javier Rivas i Bartomeu Salvà	
<i>Les intervencions arqueològiques d'equips estrangers a Mallorca durant el franquisme: Els cas de l'equip alemany amb Otto Herman Frey</i>	19
Alejandra Galmés i David Javaloyas	
<i>Com s'elabora un projecte arqueològic? El cas dels Rossells</i>	31
Paloma Salvador	
<i>Planificació i gestió de recursos per a la campanya arqueològica Es Rossells</i>	37
Dario Weiss	
<i>El treball de camp a Es Rossells</i>	43
Marion Deprez i Celia González	
<i>El patrimoni perdut: el cas del Castell de Santueri</i>	47
Xisco Bergas i Rafel Font	
<i>Turisme i Patrimoni. Reflexions a l'entorn d'una experiència als Closos de Can Gaià</i>	57
Raquel Barceló, Almudena Briones, Llorenç Oliver i Miquel Àngel Vicens	
<i>Turisme i Patrimoni. Aspectes teòrics per a la planificació de projectes de turisme arqueològic</i>	65
Almudena Briones, Raquel Barceló, Llorenç Oliver i Miquel Àngel Vicens	
Patrimoni industrial, geològic i hidrològic	
<i>El patrimoni geològic de Felanitx</i>	77
Guillem Mas, Lluís Moragues, Joan Mestre i Manuel Espinosa	
<i>Les fonts de Felanitx en el marc del Catàleg Il·lustrat de les fonts de Mallorca</i>	89
Pedro Fidel Castro	
<i>La mineria del carbó a Felanitx: Geologia, història i activitat extractiva</i>	99
Lluís Moragues, Guillem Mas i Manuel Espinosa	
<i>La terra de gerrer de Felanitx: Una aproximació geològica i industrial</i>	111
Lluís Moragues, Joan Mestre, Guillem Mas i Manuel Espinosa	

<i>La pedra de marès de Felanitx: Patrimoni cultural i natural</i>	123
Guillem Mas	
Miscel·lània	
<i>Felanitxers fora de Mallorca, 1599-1650</i>	137
Onofre Vaquer	
<i>El retaule de Sant Isidre del Convent de Felanitx</i>	145
Amàlia Salas	
<i>Felanitx 1968: acte homenatge a l'artista Joan Miró</i>	155
Xisca Veny	
<i>200 anys de rellotges de sol a Felanitx</i>	159
Sebastià Roig	
<i>Es Lledoner, una cooperativa d'ensenyament</i>	171
Antoni Vicens i Jerònima Muñoz	
<i>Tipologies de sòls i la seva influència sobre la producció i qualitat del raïm de vinificació a Felanitx</i>	183
Joan Rosselló i Jaume Vadell	

EL POBLAT DELS ROSSELLS I EL SEU CONTEXT CULTURAL I TERRITORIAL

JAVIER RIVAS ORTIZ i BARTOMEU SALVÀ SIMONET

Rivas, J. i Salvà, B. 2015. El poblat dels Rossells i El seu context cultural i territorial. *III Jornades d'Estudis Locals de Felanitx: 9-18*

INTRODUCCIÓ^{1/2}

Aquest article s'adscriu dintre del projecte d'investigació arqueològica del jaciment dels Rossells (Felanitx) que es portarà a terme entre el 2014 i el 2016, amb una durada total de tres anys. Aquesta feina s'ha impulsat des de la UIB, en concret a l'Àrea de Prehistòria de la Universitat que està dins del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts. Els participants són persones vinculades d'una o una altra forma amb la UIB, professor associat, graduats en història per la UIB (tots co-directors), i alumnes de la mateixa universitat. A més, també serveix

altra universitat europea de reconegut prestigi, la Universitat de Kiel (Alemanya), amb la codirecció d'un dels seus professors i amb la participació d'alumnes.

Cal esmentar que l'actual projecte té la perspectiva d'organitzar-se en tres anys. Ja que els objectius estan ben clars i delimitats, amb una neteja de la murada, de les estructures interiors, realitzar una planimetria moderna de totes les restes i finalment fer un sondeig per poder datar la murada. Per aquest motiu no es pretén recollir cap material superficial, i només es planteja l'obtenció de materials arqueològics

1: El present escrit s'inclou dintre del projecte d'I+D que aquesta Àrea du a terme a l'actualitat "Vivir entre islas: paisajes insulares, conectividad y cultura material en las Islas Baleares durante la prehistoria reciente, 2500-123 B.C. (HAR2012-32620)". L'investigador principal d'aquest és el Dr. Manuel Calvo Trias.

2: Sempre que en aquest article s'utilitzi el concepte de Illes Balears farà referència a Mallorca i a Menorca, ja que Eivissa i Formentera es trobaven sota la influència de la cultura púnica durant l'època talaiòtica.

l'últim any, amb la realització del sondeig esmentat. El nostre treball al jaciment dels Rossells té una doble vessant. En primer lloc, tenim un objectiu de tipus científic i, en segon lloc, un de tipus divulgatiu i social. En referència al primer, cal destacar que el poblat dels Rossells no ha estat fins a l'actualitat objecte d'estudi, exceptuant la neteja de la zona del jaciment i la planimetria que realitzaren G. Rosselló Bordoy i O. Herman Frey als anys 60. Al nostre parer, un poblat de les dimensions de les dels Rossells podria aportar molta informació important per al coneixement sobre la constitució i distribució dels poblats talaiòtics durant l'Edat del Ferro. En el cas concret d'aquesta intervenció arqueològica, ens centrarem en la planimetria de la zona de la murada del poblat, encara que no descartem la possibilitat de dibuixar les estructures de l'interior d'aquesta. Precisament és aquesta interessant estructura el motiu del present article.

El segon objectiu del projecte, se centra principalment en la difusió i socialització del jaciment, és a dir, en donar a conèixer a la població mallorquina, en especial la de Cas Concos, Son Negre i Felanitx, el potencial d'aquest jaciment que pot aportar dades valuoses en relació al nostre passat, les quals podrien reportar beneficis a nivell educatiu, social i econòmic a llarg termini. Per tant, es tractaria d'una tasca de conscienciació de la població de la riquesa del patrimoni arqueològic de la zona. A continuació s'ofereix una visió mínima de quin és el context cronològic i de la zona. A continuació s'ofereix una visió mínima de quin és el context cronològic i espacial del Jaciment dels Rossells, centrat al talaiòtic al terme de Felanitx.

EL TALAIÒTIC A FELANITX

Actualment les cronologies de la Cultura Talaiòtica cada cop estan més acurades i consensuades entre els diferents investigadors. Els inicis es centren cap el

1000 A.C. (Totes les datacions es presenten sempre calibrades, i per aquest motiu s'escriuen com "A.C.") o com a molt prest en el 1100 A.C. En aquests moments podria ser que hi hagués algunes de les manifestacions pròpies del que serà el Talaiòtic, però de cap forma tots els elements típics més clàssics que realment, només es definiran al segle X A.C. Les discussions entre els estudiosos, en tot cas es refereixen al moment final del Talaiòtic Inicial, en que moltes d'aquestes estructures (els talaiots), són destruïdes o amb un canvi de les seves funcions, i per tant possiblement es passa a una altra realitat sociocultural que es data a finals del segle VII i inicis del VI A.C. A partir d'aquestes dates comença un nou període, anomenat de diverses formes: Talaiòtic Final, Postalaiòtic i últimament Baleàric. Nosaltres no entrarem en aquesta discussió, encara que de moment ens postulam per utilitzar el terme Talaiòtic Final.

Pel que fa a Felanitx, existeixen un total de 48 jaciments d'època talaiòtica. Algunes característiques generals, són: l'alçada mitjana d'aquests és de 107,72 metres i l'extensió mitjana 18.104 m². D'entre aquests podem distingir la següent tipologia, esmentant algun exemple de cada un dels tipus:

- 1.- Poblats amuradats: el mateix Rossells, Son Herevet, Sa Mola d'en Vel-lar, Can Menut i Son Oliver.
- 2.- Recintes defensius o puigs fortificats: Puig Assegut, Puig Salvatge, Puig den Sull, Puig de sa Quarentena i Puig Vert.
- 3.- Necròpolis: Hipogeus de sa Mola.
- 4.- Coves d'Habitació: Cova dels Asses, Cova de sa Figuera i Cova de Ca's Garriguer.
- 5.- Possibles santuaris a balmes rocoses: Cova Rotja i Puig de ses Donardes.
- 6.- Restes indeterminades: Sa Bassa, Son Burguera.

7.- Desapareguts: Son Mesquidassa.

Així i tot poques són les coses que es poden dir de cada un d'ells, amb unes primeres notícies per part de Bordoi Oliver (1945), posteriorment de Rosselló Bordoy (1962; 1964; 1973; 1992) i finalment un de nosaltres en diverses ocasions (Salvà, 1992; 1993; 1997; 2001; 2007). En principi només se n'han excavat alguns i sempre de forma parcial. Fins ara s'han realitzat treballs a Can Roig Nou i els Closos de Can Gaià, ambdós poblats de navetes però amb perduracions al Talaiòtic. De tots els demés només existeixen algunes planimetries, totes antigues, com és el cas dels Rossells, Son Oliver o el Vel·lar de Son Herevet, o en tot cas alguna descripció i fotografia publicades a diversos articles. D'aquesta forma, si bé es tenen diverses descripcions, planimetries i coneixement de la localització d'una gran quantitat de llocs del Talaiòtic, ara per ara els estudis exhaustius són inexistents. Per aquest motiu són poques les dades que permeten formar un discurs de com s'articulava la zona de Felanitx a època Talaiòtica.

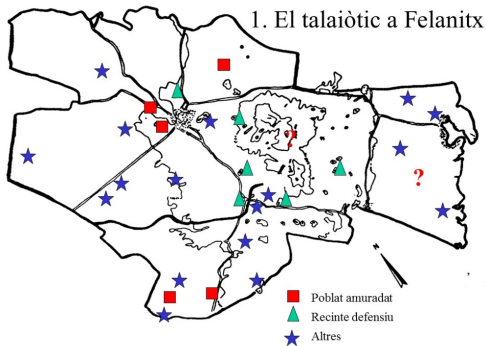

Figura 1: Distribució de jaciments d'època talaiòtica a Felanitx.

S'ha de destacar un escrit que portà a terme un dels autors el 1992 (Salvà, 1992), on es plantejà una evolució del paisatge des del primer poblament humà fins a l'arriba de Roma a les Illes (123 A.C.). En aquest estudi es destacà la localització i la tipologia dels jaciments, però a més s'intentà oferir una

visió de com els diferents jaciments s'anaren implantant al territori i com aquests evolucionaren. El problema és que el punt de partida de moltes de les idees en que es basava l'escrit, ara s'ha vist que eren errònies, com és el fet de que les murades dels poblats eren molt antigues, remuntant-se fins i tot al 1400 A.C. (Salvà, 1992: 410).

En aquests moments i com es comentarà més endavant, la realitat és que les cronologies de la construcció de les murades, possiblement són sensiblement més modernes, a partir de les dades que ofereixen les datacions de Ses Païsses (Hernández i Aramburu, 2005) i dels Pou Celat (Pons, 2009). De fet el canvi és tan important, que la majoria de les dades que s'aportaren al treball del 1992, són per tant errònies. Precisament aquest pensem que ha d'ésser el punt de partida per iniciar el treball als Rossells, el qual ens permetrà millorar el coneixement no només de la planta del poblat, si no confirmar, o no, que les murades dels poblats mallorquins es bastiren entre el segles VII i VI A.C. Això ens podrà permetre reafirmar les dades d'Hernández i Aramburu i revisar el coneixement de Felanitx en aquesta època i també de tota Mallorca en general.

LA MURADA DELS ROSSELLS

Les murades dels poblats talaiòtics s'associen a la consolidació de la societat talaiòtica present a Mallorca i Menorca durant el primer mil·lenni A.C. Allò que sabem d'aquesta societat és que presenta una estructura social i territorial segmentada en procés de jerarquitzaació i basada en una economia mixta, que, cap al final de l'època talaiòtica, desenvolupa un considerable augment dels intercanvis comercials amb les zones més pròximes, especialment amb Eivissa (Hernández *et alii*, 2005).

Seguint els tipus d'emplaçaments que proposen Hernández i Aramburu (2005: 128) entorn a les murades talaiòtiques trobem

quatre categories: poblats, recintes defensius, centres cerimonials i monuments rituals. En aquest cas, els Rossells, pertanyeria a la primera d'elles, el poblat, ja que es poden apreciar estructures sense identificar en el perímetre interior envoltat per la murada (Fig. 2), fet que la diferencia d'un recinte defensiu, que no presenta cap tipus de estructura visible a l'interior, i que probablement indica la presència d'habitats multifuncionals.

Quant a la tipologia concreta de la murada dels Rossells, la podem descriure com un recinte amuradat tancat amb forma oval que envolta un poblat amb una superfície de 6.640 m². Això fa que els Rossells s'ubiqui a la darrera categoria que Hernández i Aramburu (2005: 129) proposen per classificar l'extensió dels poblats mallorquins segons la seva superfície (Les quatre categories, en ordre de menor superfície a major, són (en m²): 0-3.000; 3.000-6.000; 6.000-9.000 i 9.000-12.000), concretament entre els 9.000 i els 12.000 m². D'aquesta forma podem observar com aquest poblat és un dels més grans que hi va haver a la illa, en quant a superfície envoltada per les murades, però, en comparació als poblats amuradats menorquins, no és ni la meitat d'extens que Son Catlar (36.000 m²) a Ciutadella, ni el més gran de les Balears. Tornat a la murada dels Rossells, té una llargada 307 metres lineal amb una alçada conservada del murs d'entre 2,50 i 3 metres i una amplada d'aquests d'entre 3 i 4 metres, fet que fa pensar que originalment la murada pogués arribar a fer 6 metres d'alt.

La tècnica constructiva dels Rossells és la mateixa que s'utilitza a la majoria de recintes amuradats d'època talaiòtica com poden ser: Ses Païsses (Artà), Son Herevet (Felanitx) o Son Boc (Manacor), entre d'altres. En primer lloc, la pedra emprada per aixecar les murades és calcària sense que es pugui apreciar l'ús de fusta, tàpia o tova en la seva confecció. Després, la murada dels Rossells

també compta amb una estructura tripartita on es pot apreciar clarament el parament exterior, que tractarem a continuació; el parament intern, format per pedres distribuïdes en filades, molt ben treballades, regulars i de menor mida que en el primer cas; i, finalment, un reble interior compost per pedra menuda i terra, situat entre els dos paraments per reforçar el mur. Ambdós paraments, exterior i intern es recolzen directament sobre la plataforma de la roca de base sense que s'hagi pogut documentar cap tipus de retall o trinxera en un estrat argilós. Quant al parament exterior, la tipologia de l'aparell utilitzat fa que el classifiquem com a aparell ciclopi ja que compta amb un sòcol de pedres de petita i mitjana mida sobre el que es recolzen els blocs ciclopis disposats en sentit vertical que, finalment, acaben rematats per filades superiors de blocs amb dimensions més reduïdes.

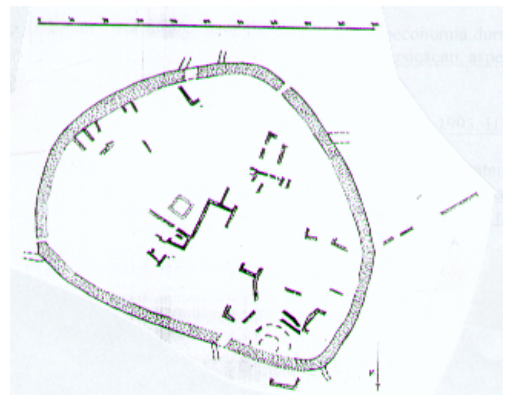

Figura 2: Planimetria dels Rossells segons Wünsch, a Rosselló, 1973

Degut a la falta d'intervencions en aquest jaciment no s'ha pogut determinar l'existència d'altres elements a la murada, exceptuant dues possibles portes. D'aquesta forma, no es pot demostrar que no hi hagi més portes, torres, casamates, escales, defenses complementàries o altres estructures que recolzin la murada. L'única intervenció arqueològica que s'ha realitzat en aquest poblat va ser la planimetria que va

elaborar l'equip d'arqueòlegs alemanys dirigits pel Dr. Otto Herman Frey i assessorats pel Dr. Guillem Rosselló Bordoy als anys 60. Com es pot observar en la planimetria (figura 2), la murada no es representa amb l'exactitud que si tenen les planimetries més modernes i, a més, no es possible identificar les estructures de l'interior del poblat, fet que demostra l'elevat grau de desconeixement que tenim sobre aquest jaciment.

EL DEBAT HISTORIOGRÀFIC ENTORN A LES MURADES TALAÏÒTIQUES

Tot i la monumentalitat de les murades talaïòtiques i el significat que varen tenir dins la seva societat, no s'han produït investigacions exhaustives sobre quan varen aparèixer, per què ho varen fer i com varen evolucionar dins el context de la societat talaïòtica balear. En la majoria dels casos, els arqueòlegs i investigadors han desenvolupat diverses hipòtesis sobre aquesta qüestió però sense que es realitzés cap datació radiocarbònica en la pròpia murada o prop d'aquesta, fet que impossibilitava confirmar o refutar cap teoria. Les úniques excepcions són el cas dels Pou Celat a Porreres (Pons, 2009), on no s'ha publicat el context estratigràfic, i el de Ses Pàisses a Artà (Hernández *et alii*, 2005), que es comentarà més endavant i que obliga a revisar totes les propostes fetes fins al moment.

Un dels primers investigadors que va abordar la qüestió de la cronologia de les murades talaïòtiques, encara que fos de forma relativa i mitjançant un anàlisi tipològic de les estructures arquitectòniques, va ser Rosselló Bordoy (1973). Ell, seguint la mateixa línia que ja havia iniciat Watelin (1909), afirmava que el talaiot era la primera representació arquitectònica de la cultura talaïòtica. Posteriorment, en una etapa que no s'atrevia a determinar per la falta de datacions, els poblats s'haurien amuradat incorporant en el seu llenç, sempre que fos possible, els talaiots preexistents per

estalviar-se la realització d'un tram de la murada. A més, hi hauria una segona opció possible, segons la qual s'haurien construït poblats de nova planta amb murades independents a altres monuments ja existents. També, segons aquest autor, la seva funció hauria estat defensiva i s'edificarien a causa d'una inestabilitat política creixent en la societat indígena.

En opinió de Fernández-Miranda (1978), els poblats talaïòtics, que podien estar amuradats o no, varen aparèixer cap al final del primer mil·lenni A.C. A més, rebutjava la idea de que les estructures adossades a la murada, com els talaiots, fossin de construcció anterior al mur i defensava que aquests adossaments tindrien una clara funció defensiva. Per tant, per ell, cronològicament, la murada i els talaiots, indistintament de si eren de planta circular o quadrada, eren estructures contemporànies amb un caràcter principalment defensiu. En canvi, comenta que els talaiots que es troben fora del recinte amuradat, però pròxims a aquest, presenten moltes més dificultats d'interpretació.

Segons l'opinió de Coll, Mazaira i Riutort (1984) la construcció d'una murada en els poblats podria ser a causa de les lluites intergrupals que es produïrien pel control dels recursos alimentaris i econòmics del territori. Per tant, per una banda una funció defensiva del assentament i, per altra, una demostració de força del grup que era capaç d'erigir una construcció d'aquestes característiques.

Altra teoria distinta a la de Fernández-Miranda era la defensada per Aramburu (1998) i Guerrero (1999). El segon considerava que no es podia afirmar que tots els assentaments dels Bronze talaïòtic (darrer quart del XII A.C.) fossin construïts directament amb una murada, però que les primeres en edificar-se eren d'aquesta època. De fet, segons la proposta que fa Aramburu (1998) de la tipologia dels

assentaments talaiòtics de Mallorca, la categoria "Poblat" està formada per diversos tipus de poblats amb característiques morfològiques diferents però que presenten una murada, sigui parcial o completa, a excepció del tipus "Navetes reutilitzades". Per la seva banda, Guerrero (1999) també afirmava que es degueren continuar elevat entre el 900-800 A.C. quan ja s'edificaven talaiots i que només en alguns casos es podia considerar que s'aprofitessin els elements prèviament existents de l'assentament en la seva construcció. A més, comenta que per aquests motius hi podia haver alguns nuclis de població talaiòtica que edificuessin la murada amb posterioritat al seu naixement i no contemporàniament. Segons ell, a partir de les dades obtingudes per mitjà de diverses excavacions, les realitzades a S'Illot o Ses Païsses, es pot apreciar en un primer moment edificacions domèstiques agrupades al voltant d'un edifici turriforme que podia aparèixer envoltat d'una murada ciclòpia. En canvi, no serà fins al 900 o 800 A.C. quan apareguin els talaiots tan típics de la Prehistòria de les Balears. Per tant, el talaiot seria una estructura arquitectònica posterior al desenvolupament de la cultura talaiòtica que s'iniciaria amb l'aparició dels edificis turriformes. Aquests tindrien el seu origen durant el Bronze Talaiòtic degut a un canvi en la concepció de l'espai comunitari i l'organització territorial, fet que demostrava una variació en les estructures socio-econòmiques que varen generar una nova forma de poder tribal.

D'aquesta forma, la funció que tindrien les murades seria molt més complexa que la merament defensiva, ja que no estaven preparades per conflictes d'alta intensitat ni les restes humanes trobades a les necròpolis ben estudiades mostren traumatismes produïts per impacte d'armes. Així, les murades, complirien una important funció de prestigi de la comunitat que separava l'espai propi del territori circumdant. Per tant, trobem un element de protecció

col·lectiu evident però que implica un caràcter d'ostentació i que crea el clima adequat per mantenir la tensió social que permet conservar i incrementar la desigualtat social. Per afirmar això Guerrero (1999: 42) es basa en el cas concret de S'Illot que presenta una murada parcial oberta que deixa sense protecció els flancs del poblat i, a més, presenta estructures fora d'aquesta. Aquest exemple resultaria paradigmàtic per confirmar la concepció de la muralla com a element ritual, però l'autor també hauria de tenir en compte que potser es tracta d'una murada inacabada o que ha estat destruïda (Hernández *et alii*, 2005: 129).

En canvi, Pons i Homar (1999), reprenent les teories proposades per Rosselló Bordoy, afirmava que en un primer moment, a l'inici del període talaiòtic, els poblats es varen articular al voltant d'una sèrie de talaiots disposats sense cap ordre aparent lògic i amb construccions menors adossades que tindrien una funció defensiva. Seria en un moment posterior, fruit d'una evolució arquitectònica durant el període talaiòtic, quan aquest poblats s'envoltarien d'una murada per protegir-se més eficaçment. Per tant, ell descarta la hipòtesi segons la qual els poblats ja apareixerien amuradats en la seva construcció i rebutja la teoria que afirma que els talaiots sense murada tindrien una funció de centres religiosos. Per a aquest autor, aquells jaciments amb talaiots i altres estructures però sense murada podrien tenir una funcionalitat diversa que també inclouria la d'habitatge, entre d'altres.

La datació que va fer l'equip de Hernández i Aramburu a la murada de Ses Païsses (2005: 143) els ha permès ubicar la seva erecció entorn al VII-VI A.C. en unes dates similars a quan es va reblir la murada dels Pou Celat a Porreres. A partir d'aquestes datacions els autors abans esmentats proposen vuit causes que varen acompanyar o precedir la construcció de les murades talaiòtiques dins el seu context socio-econòmic: 1) En primer

lloc, un creixement demogràfic que implica una nova implantació espacial que ocupa més densament el territori. Aquesta té lloc entre el 700-550 A.C i s'observa mitjançant l'aparició de poblats i la construcció de murades. 2) Després, una multiplicació dels nuclis d'habitació sense que es doni una jerarquització dels assentaments. 3) A més, una estructuració de la superfície delimitada i organització del espai habitat. 4) També un desenvolupament d'una economia mixta que permeti mantenir una població en creixement. 5) Altra causa és el desenvolupament tècnic de les societats talaiòtiques. 6) Al mateix temps, l'augment dels excedents que permet una divisió del treball i l'ampliació dels intercanvis. 7) A continuació, una diferenciació social en l'accés als recursos i possessió de bens i 8) Finalment, un possible augment de la conflictivitat.

Per tant, en aquest context, els recintes amuradats s'han d'entendre com un element de protecció de les persones, però sobretot dels bens de consum i intercanvi. A més, l'arquitectura monumental de murades, talaiots i edificis lligats al culte, que són definitoris d'una comunitat envers les altres comunitats indígenes i agents colonials, també comporta l'afermament de l'assentament d'aquestes poblacions a un territori determinat (Hernández *et alii*, 2005). D'aquesta forma s'aprecia el valor funcional defensiu de la murada però també, i no menys important, el valor polític i simbòlic al definir la identitat d'una comunitat front a les altres. Aquest augment demogràfic, que s'ha anat comentant, es pot apreciar mitjançant l'ocupació intensiva del territori que es produeix en aquest moment, l'evolució demogràfica en algunes necròpolis i, a lo millor, pel fenomen del mercenariat i

la pirateria que es comença a desenvolupar en aquests segles³. A més de les funcions que ja s'han comentat, la muralla també tindria un caràcter d'ostentació, al mateix temps que de control i coerció de la pròpia població per mitjà d'unes classes dominants, tot i que aquesta suposició encara es troba en un nivell teòric i, per tant, no del tot ben definida ni desenvolupada. En el cas concret de la murada de Ses Païsses les diverses datacions realitzades al poblat i a la mateixa murada han permès afirmar que aquesta es va construir al voltant de nuclis preexistents.

D'aquesta forma, Hernández i Aramburu (2005: 147) proposen que en una primera fase del Talaiòtic (cap el 1000 A.C.), que seria de transició, una part considerable de la població continuaria vivint a navetes, però apareixerien els edificis turriformes al voltant dels quals tindria lloc la nova implantació d'habitacions sense murades. La segona fase vendria marcada per la construcció dels talaiots circulars que apareixerien al voltant del 900-850 A.C. i s'utilitzarien fins al 650-600 A.C. Per acabar, es donaria una tercera fase en la que els poblats s'amuraden, però, per la falta de dades que es tenen fins al moment, podria també ser contemporània a la segona fase. En aquesta la funció del talaiot variaria segons la seva ubicació: prop de la murada dins el perímetre que envolta, adossat a aquesta o a l'exterior del recinte amuradat.

CONCLUSIÓ

En aquest article s'han exposat els diversos motius per els que trobem més que justificada la nostra intervenció i preservació del poblat talaiòtic dels Rossells. Aquí no hem entrat a discutir en profunditat temes tan rellevants de la Prehistòria Balear com la cronologia absoluta de les diverses fases

3: S'ha de tenir en compte que la primera vegada que apareix el fenomen del mercenariat a les Illes Balears en les fonts clàssiques és a finals del segle V A.C. És en un fragment escrit per Diodor (XIII, 80, 2) en el que es pot intuir que els cartaginesos ja coneixien prèviament quins eren els llocs més indicats per fer el reclutament de mercenaris i que, per tant, ja devien conèixer la geografia amb anterioritat. (Rivas, 2013)

culturals que la componen ni com s'articulen espacialment els diversos jaciments que es poden trobar al terme municipal de Felanitx ni quin significat tindria això. Tampoc hem tractat les diverses teories que cerquen explicar quins factors varen originar l'aparició de la cultura talaiòtica i les seves representacions arquitectòniques més característiques: els talaiots, que són els edificis que donen nom a la cultura, i les muralles. Aquestes, que es poden dividir, simplificant-ho molt, entre difusionistes i evolucionistes proposen diferents hipòtesis que descriuen com es va anar formant aquesta cultura a partir de causes o que augmenta el nostre coneixement científic dels diversos jaciments arqueològics que s'han o s'estan excavant també ho fa progressivament la fermesa d'algunes teories que hi ha sobre aquest període encara bastant desconegut.

Els resultats obtinguts a l'excavació de Ses Païsses per l'equip d'Aramburu i Hernández-Gasch (2005) segueixen la línia de les investigacions dels darrers anys al rebaixar la cronologia del període talaiòtic, tant en la fase inicial com en la final. Les datacions obtingudes de la murada d'aquest poblat, que situen la seva erecció entorn al VII-VI A.C., en un moment similar a les de la murada dels Pou Celat (Pons, 2009), obren moltes noves línies d'investigació i interpretació, ja que, com s'ha esmentat abans, seria contemporani a l'aparició o desenvolupament d'un fenomen de vital importància en el si de les societats indígenes balears, el del mercenariat. Díficilment es pot pensar que aquests dos fets no tinguin cap tipus de relació entre ells i els futurs estudis hauran d'intentar resoldre aquesta qüestió que pot aportar nou coneixement sobre les relacions socio-econòmiques i politico-culturals d'aquella època.

En el nostre parer, a més d'una funció defensiva de les murades talaiòtiques també

tindrien un objectiu de diferenciar la comunitat pròpia vers les altres i delimitar i articular l'espai de la vida social. No s'ha d'oblidar mai que aquests tipus d'obres monumentals necessiten una implicació directa per part de la població que les edifica i que el valor simbòlic d'aquestes construccions col·lectives també havia destar molt present. Finalment, l'estudi i datació de la murada dels Rossells presenta una oportunitat de confirmar o matissar la hipòtesis que Aramburu i Hernández-Gasch proposen. A més de poder aportar noves dades sobre la cultura talaiòtica balear i l'organització espacial d'aquest període al terme actual de Felanitx.

BIBLIOGRAFIA

ARAMBURU-ZABALA HIGUERA, J. (1998): El patrón de asentamiento de la cultura talayótica de Mallorca. El Tall, Palma.

BORDOI OLIVER, M. (1919). Historia de Felanitx, Tom I. Felanitx.

BORDOI OLIVER, M. (1945). Prehistoria i protohistoria felanigense. Felanitx

COLL CONESA, J., MAZAIIRA CABANA-VERDES, L. i RIUTORT MIR, S. (1984): Evolución del hábitat durante la Prehistoria y la Antigüedad en el Término Municipal de Alcudia (Mallorca). Arqueología Espacial. Universidad de Zaragoza, Teruel, 111-130 pp.

DEPREZ, M.; GALMÈS, A; GONZÀLEZ, C.; PONS, A.; RINNE, C.; RIVAS, J.; SALVÀ, B.; SALVADOR, P. I WEISS, D. (2013): Els Rossells. Noves perspectives d'investigació i difusió. A: Sisena Fira de Sant Nicolau de Tolentí. Cas Concos des Cavaller. 15 de setembre de 2013. Felanitx.

FERNÁNDEZ MIRANDA, M. (1978): Secuencia de la Prehistoria de Mallorca. Biblioteca Paehistórica hispana. Vol. XV. Madrid.

GUERRERO AYUSO, V. M. (1999): Arquitectura y Poder en la Prehistoria de Mallorca. El Tall, Palma.

HERNÁNDEZ-GASCH, J. i ARAMBURU-ZABALA HIGUERA, J. (2005): Murallas de la Edad del Hierro en la cultura talayótica. El recinto fortificado del poblado de Ses Païses. Trabajos de Prehistoria. CSIC, Madrid, 125-149 pp.

PASSARIUS, J. (1967). Monumentos prehistoricos y protohistoricos de la Isla de Mallorca. Instrucciones para la defensa de los sitios arqueológicos. Madrid.

PONS HOMAR G. (1999): Anàlisi espacial del poblament al pretalaiòtic final i al talaiòtic de Mallorca. Col·lecció de la Deixa, 2, Monografies de Patrimoni històric.

PONS HOMAR, G. (2009): Excavacions arqueològiques al poblat prehistòric dels Pou Celat (Porreres): alguns elements d'interès en M, Salas Burguera (coord.), *1ª Trobada d'arqueòlegs de les Illes Balears. Manacor 15 i 16 de setembre de 2006*. Servei Lingüístic de Patrimoni del Consell de Mallorca, 89-98.

RIVAS ORTIZ, J. (2013): El guerrero balear: Entre cartagineses y romanos (del V al I a.C.). Trabajo Final de Grado de Historia, UIB.

ROSSELLÓ, G. (1962): Nuevas aportaciones al estudio de la prehistoria de Felanitx. Programa de Festes. Felanitx.

ROSSELLÓ, G. (1962): Notas de arqueología de Cataluña y Baleares: Felanitx. A: Ampurias, XXIV. Barcelona. pp. 267-268.

ROSSELLÓ, G. (1963): Una aproximación a la prehistoria de Mallorca. A "Ampurias, 25". Barcelona.

ROSSELLÓ, G. (1965): Arquitectura ciclópea mallorquina. A "Arquitectura megalítica y ciclópea catalano-balear. (C.S.I.C.)". Barcelona.

ROSSELLÓ, G. (1972): Discurs llegit en proclamació solemne de Mn. Cosme Bauçà i Miquel Bordoi Oliver. Fills il·lustres de Felanitx. Felanitx.

ROSSELLÓ, G. (1973): La cultura talayótica en Mallorca. Bases para el estudio de sus fases iniciales. Ediciones Cort, Palma de Mallorca

ROSSELLÓ, G. (1992): La prehistòria de les illes de la mediterrània occidental. X Jornades d'Estudis Històrics Locals. Institut d'estudis Baleàrics, Palma de Mallorca.

ROSSELLÓ, G. (1992). Mallorca en el Bronze Final (ss. XVI-XII a.C.). A "Atti del 3º Convegno di Studi Un Millennio di relazioni fra la Sardegna e i Paesi del Mediterraneo", pp. 421-442. Selargius-Cagliari.

ROSSELLÓ, G. (2013): Cas Concos i la prehistòria de Mallorca. A: Miscel·lània dedicada al número 150 de la Col·lecció COSES NOSTRES. Cas Concos des Cavaller. Pp. 297-306

SALVÀ, B.; PONS, G.; PORCEL, G.; RIERA, M. I TORRES, F. (Inèdit). Projecte de Classificació i Protecció de Jaciments. Subvencionat per la Conselleria de Cultura del Govern Balear. Inèdit. Palma. Consell Insular de Mallorca.

SALVÀ, B. (1992). El patró d'assentament de la prehistòria a la romanització de Felanitx. A: X Jornades d'Estudis Històrics Locals. La Prehistòria de les Illes de la Mediterrània Occidental. Palma: 407-408

SALVÀ, B. (1993): Miquel Bordoy i l'Arqueologia. (La seva col·lecció particular). Felanitx

SALVÀ, B. (1993): Intervencions arqueològiques a Felanitx. A "Fires i Festes de Sant agustí. Felanitx, 1993". Felanitx: 9-14

SALVÀ, B. (1997): "Les coves naturals de Portocolom i la seva ocupació al llarg del temps", en Rev. Endins nº 21. Palma, pp.93-102.

SALVÀ, B. (2001): El Pretalaiòtic al Llevant mallorquí (1700-1100 AC). Anàlisi territorial. Edicions Documenta Balear, Palma de Mallorca.

III Jornades d'Estudis Locals de Felanitx

WATELIN, L. Ch. (1909). Contribution à l'étude des monuments primitifs des îles Baléares. Revue Archéologique, XIV. Paris, 333-350 pp.

XAMENA, P. i ROSSELLÓ, R. (1976). Història de Felanitx. Tom I. Felanitx.